

Social Cohesion and Development

Vol 5, No 1 (2010)

From social welfare to social entrepreneurship: introducing new models of social development in traditional social services: the case of Nafpaktia

Ευγενία Μπιτσάνη, Αθανασία Τριανταφυλλοπούλου, Δημήτρης Σταυρουλάκης, Σταύρος Σταυρόγιαννης, Παρασκευάς Καλομενίδης

doi: [10.12681/scad.8923](https://doi.org/10.12681/scad.8923)

Copyright © 2016, Ευγενία Μπιτσάνη, Αθανασία Τριανταφυλλοπούλου, Δημήτρης Σταυρουλάκης, Σταύρος Σταυρόγιαννης, Παρασκευάς Καλομενίδης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Μπιτσάνη Ε., Τριανταφυλλοπούλου Α., Σταυρουλάκης Δ., Σταυρόγιαννης Σ., & Καλομενίδης Π. (2016). From social welfare to social entrepreneurship: introducing new models of social development in traditional social services: the case of Nafpaktia. *Social Cohesion and Development*, 5(1), 61–80. <https://doi.org/10.12681/scad.8923>

Από την κοινωνική πρόνοια στην κοινωνική επιχειρηματικότητα: Ο εμπλουτισμός των παραδοσιακών κοινωνικών υπηρεσιών με σύγχρονα μοντέλα κοινωνικής ανάπτυξης. Μελέτη περίπτωσης η Ναυπακτία*

Μπιτσάνη Ευγενία, Τριανταφυλλοπούλου Αθανασία, Σταυρουλάκης Δημήτρης,
Σταυρογιάννης Σταύρος, Καλομενίδης Παρασκευάς,
ΤΕΙ Καλαμάτας

From social welfare to social entrepreneurship. Introducing new models of social development in traditional social services: the case of Nafpaktia

Evgenia Bitsani, Athanasia Triantafyllou, Dimitris Stavroulakis,
Stavroyiannis Stauros, Paraskeuas Kalomenidis,
TEI of Kalamata.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αντικείμενο του άρθρου είναι η διερεύνηση των προσδιοριστικών παραγόντων για την ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρήσεων στον Νομό Αιτωλοακαρνανίας, των αναγκών της τοπικής αγοράς σε υπηρεσίες του τρίτου τομέα της οικονομίας, καθώς και οι δυνατότητες εμπλοκής των ιδιαίτερα ευπαθών ομάδων (ΑΜΕΑ, Αθιγγανοί, άνεργοι νέοι και νέες) στην ίδρυση και λειτουργία των επιχειρήσεων αυτών. Από τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει ότι πράγματι υπάρχουν δυνατότητες ανάπτυξης βιώσιμων κοινωνικών επιχειρήσεων, οι οποίες μπορούν να εμπλουτίσουν τις παραδοσιακές κοινωνικές υπηρεσίες και να δώσουν λύσεις στα προβλήματα του σύγχρονου κοινωνικού κράτους.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: Κοινωνική επιχειρηματικότητα, κοινωνικές υπηρεσίες, τοπική ανάπτυξη, Ναυπακτία

ABSTRACT

The paper examines the impact of “social entrepreneurship” on local development. The cases presented below have been selected among social enterprises in the area of Nafpaktia. Municipalities, cooperatives, welfare associations as well as private investors are actively involved in the operation of those firms. Besides economic returns, the operation of such institutions is expected to enhance employment and contribute to the overall community development.

KEY-WORDS: Social entrepreneurship, social services, local development, Nafpaktia

1. Ο εμπλουτισμός του κοινωνικού κράτους και του παραδοσιακού μοντέλου των κοινωνικών υπηρεσιών

Το πεδίο κοινωνικής πολιτικής αποτελείται ασφαλώς από τους θεσμούς και τις δημόσιες πολιτικές στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας.¹ Οι προνοιακές παρεμβάσεις αποσκοπούν στην κοινωνική προστασία εκείνων των προσώπων που δεν καλύπτονται από τους μηχανισμούς κοινωνικής ασφάλισης, ούτε διαθέτουν άλλα μέσα για να αντιμετωπίσουν επιμέρους προβλήματα που οδηγούν στη σταδιακή τους περιθωριοποίηση.

Η συζήτηση σχετικά με το ρόλο του κράτους στη σύγχρονη κοινωνία απέκτησε και πάλι σημαντικό ενδιαφέρον. Οι λόγοι είναι πολλοί, αλλά τονίζουμε περιληπτικά τους παρακάτω. Έχει αποδειχθεί ότι το κράτος σήμερα δεν μπορεί να καλύψει όλες τις ανάγκες των πολιτών, ούτε να εκπληρώσει όλες τις λειτουργίες του με τρόπο αποτελεσματικό. Παράλληλα έχει γίνει διεθνώς πλέον αποδεκτή η θέση ότι οι επιχειρήσεις και η αγορά από μόνη της, δεν μπορεί να λύσει τα οξυμμένα κοινωνικά προβλήματα. Γι αυτό η ενεργοποίηση της κοινωνίας των πολιτών και των πάσης φύσεως εκφραστών της, είναι καθοριστικής σημασίας για την λειτουργία της δημοκρατίας (Hillman, 2003, Ferrera, 1998). Οι δράσεις των φορέων αυτών ενισχύουν το κοινωνικό κεφάλαιο και ικανοποιούν νέες κοινωνικές ανάγκες όπως π.χ. ο,τι σχετίζεται με την βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών. Η ευρωπαϊκή εμπειρία, το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο, παρά τις κατά χώρα ιδιαιτερότητες, στηρίζεται ακριβώς στη συνύπαρξη, συνεργασία και συμπληρωματικότητα των τριών αυτών συνιστωσών, δηλαδή του κράτους, των επιχειρήσεων και της κοινωνικής οικονομίας (Cafaggi, 2004, Ferrera, ed, 2005a).

Όσο πιο ακόμη και οι ευέλικτοι μηχανισμοί, τα εναλλακτικά προγράμματα και οι εξατομικευμένες πρακτικές που αναπτύχθηκαν στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας κατά την περίοδο ανάπτυξης του παραδοσιακού κοινωνικού κράτους, σήμερα αποδεικνύονται ανεπαρκείς μπροστά στα νέα κοινωνικά προβλήματα και τις νέες ανάγκες που αναφύονται κατά τη μετάβαση προς τη μεταβιομηχανική κοινωνία (Evans and Cerny, 2004) Οι νέες διακινδυνεύσεις διαφοροποιούνται από τους κοινωνικούς κινδύνους της βιομηχανικής εποχής, καθώς προκαλούνται ιδίως από την επίδραση της εξελισσόμενης γνώσης και τεχνολογίας στις παραδοσιακές κοινωνικές σχέσεις.² Οι νέοι κίνδυνοι δεν θίγουν άλλωστε μόνο συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες, που εμφανίζονται ευάλωτες ή ανέτοιμες να τους αντιμετωπίσουν, αλλά και εκείνους που τους παράγουν, ακόμη και εκείνους που επωφελούνται από αυτούς (Hillmann, 2003 ,Holzinger and Knill, 2005).

Από την άλλη μεριά όμως, το μεγάλο κόστος, το μεγάλο οικονομικό και δημοσιονομικό κόστος, μπορεί να το σηκώσει μόνο το κοινωνικό κράτος. Μόνον μέσα από τη λειτουργία του και μέσα από τους θεσμούς του μπορεί να υπάρχει ένα ολοκληρωμένο κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα, ένα ολοκληρωμένο σύστημα πρόνοιας, ένα ολοκληρωμένο σύστημα εκπαίδευσης, ένα ολοκληρωμένο σύστημα φροντίδας των υπερήλικων, ένα ολοκληρωμένο σύστημα φροντίδας της φτώχειας και αντιμετώπισης των προβλημάτων που έχουν οι μοναχικοί άνθρωποι, οι μονογονεϊκές οικογένειες (Sanz and Velázquez, 2004, Skidmore and Toya and Merriman, 2004).³

Η αδυναμία προσαρμογής των παραδοσιακών μηχανισμών διαχείρισης του κοινωνικού πεδίου συνυφαινεται με την εμφάνιση των νέων κοινωνικών κινδύνων. Στη βάση των νέων κοινωνικών κινδύνων εντοπίζεται η αποδόμηση της παραδοσιακής έννοιας του κινδύνου, που επέτρεπε τη συγκροτημένη αντιμετώπιση ενός ευρέος φάσματος κοινωνικών προβλημάτων με την υπαγωγή τους στην ομοιογενή και ενοποιητική κατηγορία του κινδύνου και, κατά προέκταση, στην ασφαλιστική τεχνική. (Ferrera, 1999, Garcia, 1999)

Υπό αυτό το πρίσμα ένα πρώτο κύμα μεταρρυθμιστικών παρεμβάσεων επιχειρείται με γνώμονα την «ενεργητική στροφή», συνδέοντας τις κοινωνικές παροχές με την εργασιακή ένταξη και υιοθετώντας αυστηρά κριτήρια επιλεκτικότητας στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής (Hudson and Lowe , 2004).

Το υπό μεταρρύθμιση κοινωνικό κράτος επιχειρεί κατ' ουσίαν να οργανώσει νέες μορφές δράσης, τόσο ενόψει των χρηματοδοτικών του ανεπαρκειών όσο και ενόψει των μεταβολών ως προς το χαρακτήρα των νέων κινδύνων που καλείται να αντιμετωπίσει' δηλαδή κινδύνων που δεν υπακούουν στην αυστηρή τυποποίηση των κινδύνων που αντιμετώπισε το παραδοσιακό κοινωνικό κράτος (Ferrera, ed, 2005 b). Οι νέες ανασφάλειες που καλείται να καλύψει το κοινωνικό κράτος χαρακτηρίζονται τόσο από την αδυναμία τυποποίησης των κινδύνων όσο και από τη ρευστότητα επικέντρωσης σε συγκεκριμένες ομάδες-στόχους ή προστατευόμενες κατηγορίες με γνώμονα το εργασιακό status (Hinna , 2005).

Σε αυτό το πεδίο μπορούν να συμφιλωθούν και να συνυπάρξουν και ο ιδιωτικός και ο δημόσιος τομέας. Και ανάμεσα σ' αυτούς ένας τρίτος τομέας της οικονομίας, ο λεγόμενος κοινωνικός τομέας ο οποίος και θέσεις εργασίας προσφέρει, και δυνατότητες ανάπτυξης προσφέρει και προβλήματα επιλύει σε πάρα πολλές χώρες της Ευρώπης σε συνεργασία κυρίως με τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης και με τις μη κυβερνητικές οργανώσεις και να ενεργοποιήσει την κοινωνία των πολιτών γενικότερα (Sykes et al, 2001, Tanzi, 2005).

Το Μάρτιο του 2000, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβόνας έθεσε τις βάσεις για τη μεταρρύθμιση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας στις χώρες-μέλη. Πρότεινε μια νέα μέθοδο συνεργασίας μεταξύ των κρατών και των διαφόρων οργανισμών και ιδρυμάτων, τα οποία συμμετέχουν στη χάραξη της κοινωνικής πολιτικής, και την ονόμασε «ανοικτή μέθοδο συντονισμού» (Σακελλαρόπουλος, 2003). Η στρατηγική της Λισαβόνας διαμορφώνει ένα κοινό πλαίσιο δημόσιας πολιτικής για την επίτευξη των στόχων της οικονομικής ανάπτυξης, της κοινωνικής συνοχής και της προαγωγής της καινοτομίας και της έρευνας (Borzaga and Fazzi, 2005, Cafaggi, 2002).

Η αύξηση των ποσοστών της ανεργίας και της φτώχειας στην Ευρώπη είχε ως αποτέλεσμα μεταξύ άλλων και την εμφάνιση νέων μορφών κοινωνικών επιχειρήσεων καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού και φορέων καινοτομιών, ως αντιστάθμισμα κάλυψης νέων αναγκών, ενόψει μάλιστα της αδυναμίας των κρατών να σχεδιάσουν αποτελεσματικές πολιτικές. Η παρατεταμένη κρίση του Κράτους Πρόνοιας επέτρεψε την άνοδο μιας νέας μορφής κοινωνικής οικονομίας επονομαζόμενη «οικονομία της αλληλεγγύης». Μιλάμε λοιπόν για μια μορφή κοινωνικής οικονομίας προσανατολιζόμενης στις πρωτοβουλίες εκείνες που αφορούν στην τοπική ανάπτυξη, στην επανενσωμάτωση μακροχρόνια ανέργων και στην καταπολέμηση του αποκλεισμού (Guerini and Zandonai, 2006).

Οι επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας ή επιχειρήσεις της αλληλεγγύης, έχοντας ως χαρακτηριστικό την καινοτομία, επεκτάθηκαν σε νέα πεδία όπως σε υπηρεσίες γεινίασης, αναδόμησης προβληματικών συνοικιών, βοήθειας ηλικιωμένων ατόμων των ατόμων με ειδικές ανάγκες, επαγγελματικής ενσωμάτωσης ατόμων χαμηλού μορφωτικού επιπέδου καθώς και στο εμπόριο, την ηθική και αλληλέγγυα χρηματοδότηση, την περιβαλλοντική διαχείριση αποβλήτων κα. Η κοινωνική οικονομία απέβλεπε περισσότερο στην πραγματοποίηση των στόχων της κοινωνικής πολιτικής ή της πολιτικής της απασχόλησης. Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες η ιδιαιτερότητα ως προς τη διαχείρισή τους, οδήγησε στη δημιουργία της προσδοκίας μιας ανώτερης δυνατότητας από εκείνης του Κράτους όσον αφορά στην παροχή υπηρεσιών γενικού οφέλους με πιο αποτελεσματικό τρόπο (Cominu, 2006, D'Acunto, 2004.)

Στο πλαίσιο αυτό επιχειρείται η διασύνδεση των μέτρων κοινωνικής προστασίας με την επανένταξη στην αγορά εργασίας, που αποδίδει έμφαση στην ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου και προτάσσει τη διασφάλιση της ισότητας ευκαιριών αντί για την κατοχύρωση παθητικών δικαιωμάτων σε εισοδηματικές ενισχύσεις (Bagnasco et al, 2001, Boccagni, and Zandonai, 2003)

Η σύγχρονη κοινωνία χαρακτηρίζεται από την πολυπλοκότητα των σχέσεων και τη διάχυση της εξουσίας σε πολλά κέντρα. Γι' αυτό η λειτουργία της πρέπει να εδράζεται σε αρχές και κανόνες δικαίου που κατοχυρώνουν τόσο το σεβασμό των δικαιωμάτων και των ρόλων των θεσμών όσο και την αποτελεσματικότητα της δράσης των φορέων. Σήμερα η συνύπαρξη κράτους, ιδιωτικού τομέα και κοινωνίας των πολιτών δημιουργεί ένα νέο, πολυεπίπεδο αλλά και δυναμικό τοπίο που εμπεριέχει και επιβάλλει σαφείς αλληλεξαρτήσεις. Δημιουργούνται έτσι δυναμικοί πόλοι δράσης με συμπληρωματικούς και όχι κατ' ανάγκη συγκρουσιακούς ρόλους που καλύπτουν το ιδεολογικό, πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό φάσμα (Moulaert and Ailenei, 2005, Sakellaropoulos, Zannis, Trantas, 2005). Η κοινωνία των πολιτών και οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις γενικά, δεν πρόκειται βέβαια να υποκαταστήσουν τη νομιμότητα του κράτους ή τη δυναμική της αγοράς, αλλά η δράση τους εμπλουτίζει το κοινωνικό μοντέλο, ενισχύει τη συμμετοχική δημοκρατία και δημιουργεί πρόσθετους μηχανισμούς ελέγχου όλων των εξουσιών (κρατικής, οικονομικής, ΜΜΕ, κομματικής, τοπικής κοκ).

Στην ίδια κατεύθυνση κινούνται και οι παρεμβάσεις του νέου κοινωνικού κράτους στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας. Εν προκειμένω η κρατική παρέμβαση εντοπίζεται ιδίως στο εγχείρημα να αποφευχθεί η καθήλωση στο φαύλο κύκλο της επιδοματικής εξάρτησης, στη λεγόμενη παγίδα της φτώχειας, που ανακυκλώνει τον κοινωνικό αποκλεισμό και «εγκλιματίζει» τους λήπτες ελάχιστων παροχών σε ένα καθεστώς «ασφαλούς απομάκρυνσης» από τη συμμετοχή στην οικονομική και κοινωνική ζωή.⁴ Στο πεδίο της κοινωνικής πρόνοιας κατευθυντήριο άξονα του νέου κοινωνικού κράτους αποτελεί ο περιορισμός της παροχής οικονομικών μέσων διαβίωσης και η επικέντρωση σε επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο, αξιοποιώντας παράλληλα τις ποικιλόμορφες δράσεις των οργανώσεων του τρίτου τομέα. Όπως ακριβώς η ασφάλιση κατά της ανεργίας μετατρέπεται σε «ασφάλιση απασχολησιμότητας», προσφέροντας ευκαιρίες αποτροπής ή άμεσης αντιμετώπισης της απώλειας της θέσης εργασίας, αντίστοιχα οι προνοιακές παρεμβάσεις προσανατολίζονται στην αποτροπή ή την άμεση αντιμετώπιση της κοινωνικής περιθωριοποίησης. Ο ρόλος της κοινωνικής πρόνοιας διευρύνεται, ώστε πέρα από την κάλυψη των άμεσων πόρων συντήρησης να διασφαλίσει τις προϋποθέσεις κοινωνικής επανένταξης των αποκλεισμένων προσώπων (Borzaga and Fazzi, 2005, Borzaga and Ianes, 2006).

Μια τέτοια αντίληψη στην πράξη μπορεί να σημαίνει, σχηματικά, την ανάπτυξη διαφορετικών δομών/υπηρεσιών για την αντιμετώπιση επιμέρους όψεων κοινωνικού αποκλεισμού ή επιμέρους ευπαθών πληθυσμιακών ομάδων και τη δικτύωσή τους σε επίπεδο τοπικών κοινωνιών, σε συνδυασμό με την παροχή εξατομικευμένης προσέγγισης, τη διερεύνηση αναγκών σε τοπικό επίπεδο και την εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης (Busnelli, 2005).

2. Η ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας σε ορεινές περιοχές – έρευνα πεδίου

2.1 Μεθοδολογία έρευνας

Ο ιστορικά διαμορφωμένος τρόπος παραγωγής στις ορεινές κοινωνίες δεν έχει δυνατότητες εξέλιξης ούτε ρυθμούς ανάπτυξης που μπορούν να συγκρατήσουν τους πληθυσμούς των ορεινών περιοχών αναβαθμίζοντας την ποιότητα ζωής και αναζωογονώντας τον πολιτισμό τους, το γεγονός

αυτό καθιστά αναγκαία μια νέα εναλλακτική βιώσιμη στρατηγική ανάπτυξης των περιοχών αυτών, η οποία μπορεί να εκφραστεί πρακτικά μέσα από τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας.

Οι ορεινές περιφέρειες του Νομού Αιτωλοακαρνανίας παρουσιάζουν έντονο το πρόβλημα της αυξημένης ανεργίας λόγω της αναδιάρθρωσης του πρωτογενή και δευτερογενή τομέα τα τελευταία χρόνια με ιδιαίτερα αυξημένη την ανεργία των ευπαθών κοινωνικών ομάδων που στερούνται ευκαιριών ένταξης στην τοπική αγορά εργασίας.

Η μελέτη θα προτείνει με βάση τα ερευνητικά αποτελέσματα την δυνατότητα δημιουργίας επιχειρήσεων στις οποίες θα συνυπάρχουν οι ανωτέρω ομάδες και τους τομείς που θα καλύπτουν οι επιχειρηματικές δραστηριότητες στις ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες της Ορεινής Ναυπακτίας. Γι' αυτό ερευνήθηκαν οι απόψεις των ευπαθών κοινωνικών ομάδων και ειδικότερα τα άτομα με ειδικές ανάγκες (ΑΜΕΑ), οι αθίγγανοι και οι άνεργοι νέοι και νέες, καθώς και οι τοπικές επιχειρήσεις.

Ο τύπος των ερωτήσεων αποφασίσθηκε να είναι κλειστός (CLOSE-ENDED) διότι αλλιώς οι απαντήσεις θα έδιναν πολλές άσχετες απαντήσεις. Το κύριο μειονέκτημα των ερωτήσεων αυτού του τύπου είναι ότι η κύρια αιτία (η απάντηση) μπορεί να μη περιλαμβάνεται στην ερώτηση Μπένος, 1991α, Κυριαζή, 2005). Για να αντιμετωπίσουμε αυτό το μειονέκτημα κάναμε μια προσπάθεια να δώσουμε σχετικά τέλειες απαντητικές κατηγορίες και σε μερικές ερωτήσεις περιλαμβανόταν η κατηγορία "άλλοι λόγοι" (other) ή "δεν ξέρω" (Do not know) να εξασφαλιστεί η απάντηση. Άλλοι ερευνητές ασχολήθηκαν με το θέμα όπως οι Crapo και Chubb (1969) οι οποίοι αναφέρουν ότι η χρησιμοποίηση των ανοικτών ερωτήσεων (open-ended) εξαρτάται από τον τύπο των επιθυμωμένων απαντήσεων, π.χ. οι ανοικτές δίνουν περισσότερο τέλειες και χωρίς σφάλματα απαντήσεις στην περίπτωση μαθητών Λυκείων και οι κλειστές ερωτήσεις είναι κατάλληλες για εξασφάλιση πραγματικών πληροφοριών όπως ηλικία, εκπαίδευση, ενοίκιο κλπ. και εξασφαλίζουν εκφράσεις απόψεων πάνω σε θέματα που ο κόσμος έχει καθαρές ιδέες. Οι Javeau, (2000), και Bartlett και άλλοι (2001) συμπεραίνουν ότι οι κλειστές ερωτήσεις χρησιμοποιούνται όταν ζητιέται μια γρήγορη, ανάλυση και όταν πρόκειται για πραγματικές πληροφορίες διότι εύκολα ταξινομούνται.

Η ταξινόμηση των ερωτήσεων μπορεί να επιδρά στις απαντήσεις, έτσι ώστε οι Smith και άλλοι (1976) προτείνουν, οι απλούστερες και χρησιμότερες ερωτήσεις να μπαίνουν στην αρχή και κοινωνικοοικονομικές ερωτήσεις να μπαίνουν στο τέλος. Προσέξαμε την ταξινόμηση των ερωτήσεων στην περίπτωση μας και στην αρχή ρωτήσαμε απλές ερωτήσεις. Οι κύριες ερωτήσεις μπήκαν στη μέση παρά στο τέλος έτσι ώστε αν ο απαντητής είχε αρνηθεί να απαντήσει στις τελευταίες ερωτήσεις, αυτό να μη επιδρούσε στη συλλογή στοιχείων που εμείς σκοπεύαμε να μαζέψουμε.

Το μέγεθος του δείγματος ορίστηκε τόσο ώστε να εξασφαλίσει ότι το σφάλμα εκτίμησης (Estimation Error) για αναλογίες δεν θα ήταν μεγαλύτερο από 0,05 σε επίπεδο εμπιστοσύνης (Confidence Level) 95%. Ο Cochran (1964) δίνει ένα καλό παράδειγμα για την εκτίμηση του μεγέθους του δείγματος με τον τύπο: $sr = P \times Q/n$ όταν το ποσοστό του δείγματος P κατανέμεται κανονικά, το p πρέπει να βρίσκεται στο διάστημα (p-/-5) εκτός από μια στις 20 περιπτώσεις. Τότε $n = 4P \times Q/25$ όπου P: Αναλογία (των επιστρεφόμενων συμπληρωμένων ερωτηματολογίων στην περίπτωση μας). (Q: 1 - P Μπένος, 1991b),

n: Μέγεθος δείγματος

P : Ποσοστό % του συνολικού πληθυσμού, αναλογία των περιπτώσεων που εξ υποθέσεως κατέχουν το προς διεύρυνση χαρακτηριστικό, sr : Σταθερό σφάλμα (Standard Error).

Οι Crapo και Chubb (1969) χρησιμοποίησαν απόλυτο σφάλμα (Absolute Error) και με την υπόθεση της μέγιστης πιθανής μεταβλητής του πληθυσμού εκτίμησαν το μέγεθος του δείγματος όπως παρακάτω :

$$0,05 > 1,96 \hat{n} = P(1-P) (1,96/0,05)(1,96/0,05)$$

$$P(1-P)/n$$

όπου: 0,05: απόλυτο σφάλμα (Absolute Error) P: Αναλογία (των επιστρεφόμενων συμπληρωμένων ερωτηματολογίων).

n : Μέγεθος δείγματος.

1,96 : (t) συντελεστής πίστης (Confidence Level), t = 1,96 όταν το επίπεδο εμπιστοσύνης είναι 95%. Χρησιμοποιώντας στην περίπτωση μας τους παραπάνω τύπους, όταν η αναλογία (P) είναι μεταξύ του 30 και του 60 τότε $P \times Q$ ή $P \times (1-P)$ θα είναι 2100 (30x70) και το μέγιστο 2500 (50x50), όταν $P = 50$ και η πρέπει να είναι > 385 , δηλαδή

$n > p(1-p) (1,96/0,05) (1,96/0,05)$ ή $n > 0,50 (1-0,50) \times 1538$ ή $n > 385$

Το ερευνητικό δείγμα το οποίο αποτελείται από τον συνολικό πληθυσμό της κάθε ευπαθούς ομάδας και περιλαμβάνει 127 αθιγγανούς, 120 ΑΜΕΑ, 121 άνεργους νέους και νέες και τέλος ερευνηθήκαν οι απόψεις και των 20 τοπικών επιχειρήσεων το δείγμα αυτό είναι ικανοποιητικό και ευρίσκεται εντός του πλαισίου $n > 385$ δεδομένου ότι η μονάδα ανάλυσης ήταν όλοι των ευπαθών ομάδων της Ναυπακτίας και όλες οι επιχειρήσεις .

2.2 Αποτελέσματα έρευνας

2.2.1 Αθιγγανοί

Το προφίλ του δείγματος έχει ως εξής: Οι άνδρες υπερτερούσαν σε ποσοστό 81,9% έναντι 18,1% των γυναικών. Οι γυναίκες του δείγματος εμφανίζουν ομοιόμορφη κατανομή ως προς την ηλικία. Περίπου οι μισοί άνδρες ήταν ηλικίας 18-30 ετών, περί το 30% ήταν μεταξύ 31 και 45, ενώ 20% ήταν άνω των 45 ετών. Άνω του 50% ήταν παντρεμένοι ενώ περί το 30% ήταν διαζευγμένοι. Η συντριπτική πλειοψηφία (96%) ήταν άνεργοι χωρίς προηγούμενη επαγγελματική εμπειρία ενώ οι υπόλοιποι απασχολούνταν σε εποχιακές εργασίες. Ως προς τα αίτια απουσίας επαγγελματικής εμπειρίας, το 75% την αποδίδει σε έλλειψη κεφαλαίων και το 25% σε έλλειψη γνώσεων.

Το βασικότερο πρόβλημα των αθιγγάνων είναι η ενσωμάτωση και η ένταξή τους σε μια κοινωνικο-οικονομική πραγματικότητα που εξελίσσεται συνεχώς με γοργούς ρυθμούς ανάπτυξης και που σε μεγάλο βαθμό είναι άγνωστη σε αυτούς. Οι λόγοι που δημιουργούν αυτή την εικόνα είναι πολλοί και σε διαφορετικά επίπεδα. Η έρευνα φέρνει στην επιφάνεια τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην εύρεση εργασίας αλλά και στους τομείς της κοινωνικής τους ζωής και οι οποίοι συμβάλλουν στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική απομόνωση και περιθωριοποίησή τους.⁵

Οι περισσότεροι από αυτούς είναι αναλφάβητοι ή με μικρή γνώση της ελληνικής γραφής και ανάγνωσης. Έχουν άγνοια ή καχυποψία για τις κρατικές υπηρεσίες, τον τρόπο λειτουργίας τους και τον ρόλο τους. Η έλλειψη ικανοποιητικής πληροφόρησης αλλά και η έλλειψη εμπιστοσύνης στην αποτελεσματικότητα των υπηρεσιών για την αντιμετώπιση των αναγκών τους δικαιολογούν εν μέρει την χαμηλή πρόσβασή τους σε προγράμματα υπηρεσιών ή φορέων. Έχουν σχεδόν ανύπαρκτες εξειδικευμένες γνώσεις ή δεξιότητες λόγω της έλλειψης εκπαίδευσής τους (Ντούσας , 1997).

Ένα άλλο γεγονός είναι η μη αποδοχή τους από την ελληνική κοινωνία και τον ντόπιο πληθυσμό, όπως διαφαίνεται και από την έρευνα. Η εγκατάστασή τους σε υποβαθμισμένες περιοχές των πόλεων με ελάχιστες ή καθόλου παροχές (φώς, νερό, τηλέφωνο) ενισχύει την τάση για απομόνωσή τους από το κοινωνικό γίγνεσθαι και τους μηχανισμούς περιθωριοποίησής τους.

Όπως αποδεικνύεται από την έρευνα, ελάχιστοι εργάζονται και οι περισσότερο από αυτούς εποχιακά ή σαν μικροπωλητές. Παρόλα αυτά θα επιθυμούσαν πιο μόνιμη και σταθερή απασχόληση, όχι όμως σαν ιδιοκτήτες ή μέτοχοι επιχειρήσεων, αλλά σαν εργαζόμενοι. Αυτό αποδεικνύει την ανασφάλειά τους και ίσως την έλλειψη προσόντων διοίκησης ή δεξιοτήτων που θα τους έκαναν ικανούς στην ανάληψη επιχειρηματικών δράσεων. Οι κύριοι τομείς δραστηριότητας που τους ενδιαφέρουν είναι η υποστήριξη αγροτικών – τουριστικών εκμεταλλεύσεων και η ανακύκλωση στερεών αποβλή-

των. Διαφαίνεται λοιπόν ότι αυτοί είναι μόνο οι τομείς που οι ίδιοι νοιώθουν ικανοί να δραστηριοποιηθούν είτε λόγω προηγούμενης εμπειρίας τους είτε λόγω έλλειψης προσόντων που πιθανόν να απαιτούν οι άλλοι τομείς δραστηριοτήτων όπως πχ. οργάνωση εκδηλώσεων ή παραγωγή καλλιτεχνημάτων όπου κανένας δεν εκδήλωσε ενδιαφέρον. Η έρευνα δε, επιβεβαιώνει ότι η απασχόληση των Τσιγγάνων παρουσιάζει τα ίδια χαρακτηριστικά με αυτά της υπόλοιπης Ελλάδας και τα οποία συνοψίζονται ως εξής:

- A. εποχικότητα με χαμηλές αποδοχές και χωρίς κοινωνική ασφάλιση
- B. αυτοαπασχόληση
- Γ. κινητικότητα
- Δ. παροχή αβέβαιου και χαμηλού εισοδήματος
- Ε. άτυπη εργασία
- ΣΤ. προσκόλληση στα επαγγέλματα λόγω οικογενειακής παράδοσης
- Z. άσκηση επαγγελμάτων που δεν προϋποθέτουν μόρφωση και επαγγελματική κατάρτιση, με ελάχιστες προοπτικές ανέλιξης και μονιμότητας
- H. παντελής άρνηση συνεργασίας και επικοινωνίας με του Δημόσιους Φορείς
- Θ. παιδική εργασία

Όλοι οι ερωτηθέντες απάντησαν θετικά ως προς το ενδεχόμενο πιθανής επαγγελματικής συνεργασίας τους με τον ντόπιο πληθυσμό, καθώς επίσης και στην προοπτική απασχόλησής τους σε επιχείρηση της περιοχής σε μόνιμη βάση. Ως προς το είδος της επιχείρησης που θα επιθυμούσαν να απασχοληθούν, όλοι δήλωσαν αγροτικές είτε τουριστικές επιχειρήσεις με την ιδιότητα του μισθωτού. Οι φόβοι τους ως προς το ενδεχόμενο μετοχικής συμμετοχής τους σε επιχείρηση εστιάζονται κυρίως στον κίνδυνο απώλειας του κεφαλαίου τους, στον ανταγωνισμό των επιχειρήσεων και σε πιθανά προβλήματα συνεργασίας με τρίτους.

Η περιθωριοποίηση τους και η κοινωνική τους απομόνωση είναι από τα πιο βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν και είναι αποτέλεσμα της μη αποδοχής της διαφορετικότητας τους και των αρνητικών στερεοτύπων που τους αποδίδονται. Η αλληλεπίδρασή τους με την κυρίαρχη κουλτούρα βιώνεται κυρίως αρνητικά με αποτέλεσμα συχνά να υιοθετούν επιθετικές πρακτικές για να υπερασπιστούν την ιδιαιτερότητα της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Από την άλλη, ενώ αντιστέκονται απέναντι στην αφομοίωσή τους, έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, δεν αντιλαμβάνονται τις κοινωνικές τους υποχρεώσεις και τον τρόπο λειτουργίας των θεσμών και δεν γνωρίζουν πως να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Επίσης, οι διακρίσεις σε βάρος τους και ο ρατσισμός με τον οποίο συχνά αντιμετωπίζονται και βέβαια το γεγονός ότι είναι αποκλεισμένοι από την αγορά εργασίας τους οδηγούν σε αποκλίνουσες ή παραβατικές συμπεριφορές. Αυτές οι συμπεριφορές αποτελούν συχνά τις βάσεις για την εκδήλωση συγκρούσεων και διαμορφώνουν τη σχέση μεταξύ του μη τσιγγάνικου τοπικού πληθυσμού και των Τσιγγάνων ως σχέση ανοχής, που πολλές φορές συνοδεύεται από εκδηλώσεις διακρίσεων σε βάρος των Τσιγγάνων.⁶

2.2.2 Άνεργοι

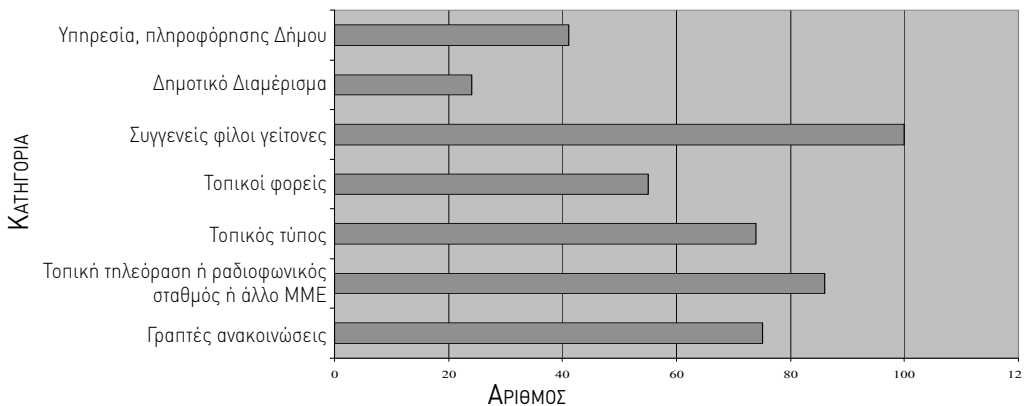
Ως προς τα χαρακτηριστικά του δείγματος, 64,4% ήταν γυναίκες και 35,5% ήταν άνδρες. Ο πληθυσμός αυτός κατανέμεται σε ηλικιακές ομάδες ως εξής: η πλειοψηφία (43,6 %) ήταν μεταξύ 31-45 ετών, οι νέοι μεταξύ 18-31 ετών ανέρχονταν στο 32,8%, ενώ άνω των 45 ετών ήταν το 23,4% του δείγματος. Το μεγαλύτερο ποσοστό (62%) ήταν έγγαμοι, 31,9% άγαμοι και 6% διαζευγμένοι. Το μεγαλύτερο ποσοστό (44%) είχε ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ σημαντικό ποσοστό (25%) είχε πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Μικρό ποσοστό (10%) είχε απολυτήριο Γυμνασίου ενώ μόλις 2,5% ήταν αναλφάβητοι.

Κατά την άποψή τους, τα σημαντικότερα προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι της περιοχής είναι η ανεργία με ποσοστό απαντήσεων σαν βασικό πρόβλημα 25% (65 άτομα) μαζί με την οικονομική στενότητα 19,8% (52 άτομα). Οι αλλοδαποί μετανάστες φαίνεται να υπολογίζεται αρκετά σαν πρόβλημα καταλαμβάνοντας το 12,6% (33 άτομα) μαζί με την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη με 14,5% (38 άτομα). Οι νέες ανασφάλειες που δημιουργούνται στη μεταβιομηχανική εποχή αφορούν τόσο τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας και το καθεστώς απασχόλησης, όσο και τη διασφάλιση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης μέσω των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας. Οι άτυπες μορφές εργασίας και τα νέα επαγγέλματα, που χαρακτηρίζονται από αστάθεια, μεταβλητότητα και προσωρινότητα, δεν καλύπτονται επαρκώς από τους παραδοσιακούς μηχανισμούς κοινωνικής προστασίας. Η επέκταση των νέων μορφών οικογένειας ανατρέπει τα παραδοσιακά μοντέλα κάλυψής της, «απο-οικογενειοποιώντας» την κοινωνική πολιτική. Εξάλλου οι σύνθετες διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού συγκροτούν μια κατηγορία κοινωνικών κινδύνων με ιδιότυπα χαρακτηριστικά, μη καλυπτόμενες από τις παραδοσιακές μεθόδους κοινωνικής προστασίας που θεμελιώθηκαν ιδίως στον αποζημιωτικό χαρακτήρα των παρεμβάσεων. Ο εγκλωβισμός ατόμων ή ομάδων σε συνθήκες φτώχειας, αποξένωσης από την αγορά εργασίας και απουσίας συνδρομής από δημόσιους φορείς αποτελεί ένα εντεινόμενο φαινόμενο, που δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί επαρκώς μέσω των παραδοσιακών μέτρων ασφαλιστικής και προνοιακής κάλυψης (Σακελλαρόπουλος, 2004 and Kiriakidis, 2008).

Ιστόγραμμα 1:

ΠΗΓΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ

Μικρότερα ποσοστά στην κατηγορία των ουσιαστών προβλημάτων λαμβάνουν κατά φθίνουσα σειρά τα προβλήματα στην εκπαίδευση 8% (21 άτομα), τα προβλήματα της τρίτης ηλικίας 6% (16 άτομα), η φροντίδα για το παιδί 5% (13 άτομα) και ο αντίκτυπος της υποβάθμισης του περιβάλλοντος στην ποιότητα της ζωής με 3,8% (10 άτομα). Τελευταία στην επιλογή των σημαντικών προβλημάτων είναι η έλλειψη αθλητικών και πολιτιστικών εγκαταστάσεων 2,3% (6 άτομα), οι συγκοινωνίες 1,5% (4 άτομα) και η ψυχαγωγία 1,5% (4 άτομα). Σε σχέση με την αποτελεσματικότητα των Δημοτικών υπηρεσιών, η πλειοψηφία (54%) θεωρεί ότι αυτή είναι χαμηλή. Αξιοσημείωτο είναι ότι η πλειοψηφία (50,4%) δεν είχε πληροφόρηση για τις κοινωνικές δραστηριότητες του Δήμου (κοινωνικά προγράμματα, υπηρεσίες πρόνοιας). Περίπου το 25% συμμετέχει ενεργά στα κοινωνικά προγράμματα του Δήμου. Για την πληροφόρησή τους οι ερωτηθέντες επιλέγουν όλες

τις δυνατές πηγές με προεξέχουσες συγγενείς φίλους και γείτονες και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Πληροφόρηση λαμβάνεται με μικρότερη συμμετοχή από τον Τύπο καθώς και από γραπτές ανακοινώσεις. Χαμηλότερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφόρηση από τοπικούς φορείς και τις υπηρεσίες πληροφόρησης του Δήμου.

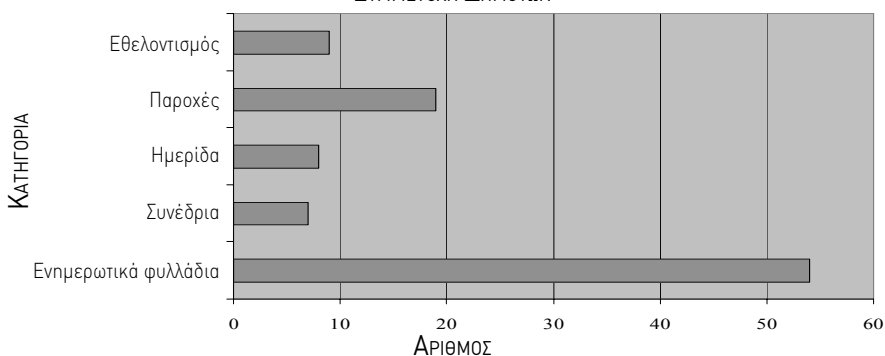
Σε σχέση με την κοινωνική συνύπαρξη με άλλες φυλετικές ομάδες της περιοχής, η πλειοψηφία (75%) έχει θετική άποψη και 25% αρνητική. Οσοίσο όσον αφορά την επαγγελματική συνύπαρξη με τις ομάδες αυτές, το 53,4% τη βλέπει θετικά, ενώ το 46,4% τη θεωρεί αδύνατη. Περισσότερο επιθυμητοί σαν γείτονες έρχονται κατά σειρά οι Έλληνες, ΑΜΕΑ, Έλληνες παλινοστούντες, Αφρικανοί, Πόντιοι, Αθίγγανοι και Αλβανοί. Πιο επικερδής επαγγελματική ενασχόληση στην περιοχή θεωρείται ο κλάδος του λαδιού και της ελιάς, ενώ ακολουθούν τα γαλακτοκομικά – κτηνοτροφικά προϊόντα, τα καπνά, τα φρούτα και το κρασί. Η κτηνοτροφία και η γεωργία θεωρούνται τα παραδοσιακά επαγγέλματα της περιοχής.

Από το σύνολο των 117 ερωτηθέντων το 46,2% (54 άτομα) θεωρεί ότι θα μπορούσε να εργαστεί στην ίδια επιχείρηση με αθίγγανους ενώ το 53,8% (63 άτομα) όχι. Από το σύνολο των 117 ερωτηθέντων το 65% (76 άτομα) θεωρεί ότι θα μπορούσε να εργαστεί στην ίδια επιχείρηση με ΑΜΕΑ ενώ το 35% (41 άτομα) όχι. Από το σύνολο των 115 ερωτηθέντων το 38,3% (44 άτομα) θεωρεί ότι θα μπορούσε να εργαστεί στην ίδια επιχείρηση με ξένους μετανάστες ενώ το 61,6% (71 άτομα) όχι.

Επίσης, από το σύνολο των 116 ερωτηθέντων το 25,9% (30 άτομα) θεωρεί ότι θα μπορούσε να συνεταιριστεί με αθίγγανους ενώ το 74,1% (86 άτομα) όχι. Από το σύνολο των 118 ερωτηθέντων το 31,4% (37 άτομα) θεωρεί ότι θα μπορούσε να συνεταιριστεί με ΑΜΕΑ ενώ το 68,6% (81 άτομα) όχι. Από το σύνολο των 117 ερωτηθέντων το 24,8% (29 άτομα) θεωρεί ότι θα μπορούσε να συνεταιριστεί με ξένους μετανάστες ενώ το 75,2% (88 άτομα) όχι.

Ιστογράμμο 2:

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΔΗΜΟΤΩΝ

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων 39% (48 άτομα) θεωρεί ότι η περιοχή έχει περισσότερο ανάγκη εργοστάσια. Σαν δεύτερη επιλογή θεωρούνται τα νοσοκομεία 14,6% (18 άτομα), οι γεωργικές επιχειρήσεις 14,6% (18 άτομα) και οι κτηνοτροφικές επιχειρήσεις 12,5% (15 άτομα). Μικρότερα ποσοστά καταλαμβάνουν η τυποποίηση 8,9% (11 άτομα), οι κοινωνικές υπηρεσίες 4,9% (6 άτομα) και οι δημόσιες επιχειρήσεις 5,7% (7 άτομα).

Συμμεταβλητές της ικανοποίησης των ανέργων, κατά πόσο δηλαδή είναι ευχαριστημένοι από τις κοινωνικές υπηρεσίες / προγράμματα του Δήμου όπου ανήκουν, και διαφόρων μεταβλητών του δείγματος των ανέργων.

Θελήσαμε να εξετάσουμε τον βαθμό συνάφειας της ικανοποίησης των ανέργων, κατά πόσο δηλαδή είναι ευχαριστημένοι από τις κοινωνικές υπηρεσίες / προγράμματα του Δήμου όπου ανήκουν, και διαφόρων μεταβλητών του δείγματος των ανέργων. Συγκεκριμένα εξετάστηκε η συμμεταβολή της ικανοποίησης από τις κοινωνικές υπηρεσίες/προγράμματα του δήμου και βρέθηκαν σημαντικές συσχετίσεις με τις παρακάτω μεταβλητές, οικονομική στενότητα $r=-0,23$, φροντίδα για το παιδί $r=-0,38$, έλλειψη αθλητικών και πολιτιστικών εγκαταστάσεων $r=0,58$, υποβάθμιση περιβάλλοντος / ποιότητα ζωής $r=0,27$.

2.2.3 ΑΜΕΑ

Τα ΑΜΕΑ αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες στην απόκτηση κατάλληλων προσόντων και δεξιοτήτων, κινδυνεύουν περισσότερο από τους άλλους εργαζόμενους να μείνουν άνεργα ή να παραμείνουν χωρίς απασχόληση για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα και γενικά αντιμετωπίζουν πρόβλημα τόσο ένταξης όσο και παραμονής και εξέλιξης στην αγορά εργασίας. Σε περιόδους οικονομικής κρίσης πλήττονται περισσότερο με αποτέλεσμα να περιθωριοποιούνται οικονομικά και κοινωνικά.

Η εξασφάλιση εργασίας και η επαγγελματική αποκατάσταση των ΑΜΕΑ θεωρείται ουσιαστική και θεμελιώδης γιατί τους εξασφαλίζει μια αυτόνομη και αξιοπρεπή ζωή και τους επιτρέπει την ενεργό συμμετοχή στην κοινωνία. Ενισχύει την αυτοεικόνα τους και παράλληλα ανακουφίζει τις οικογένειές τους από τις συναισθηματικές, κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες που επιφέρει ο αποκλεισμός τους. Επιπρόσθετα, επειδή τα άτομα αυτά έχουν δυνατότητες και ικανότητες αξιοποιείται αυτό το ανθρώπινο δυναμικό στην παραγωγική διαδικασία και δεν παραμένουν παθητικοί δέκτες προνοιακών παροχών (Diani, 2000).

Το σημαντικότερο όμως είναι ότι η ενσωμάτωσή τους στην αγορά εργασίας επιφέρει σιγά – σιγά αλλαγή νοοτροπίας και αμβλύνει τα αρνητικά στερεότυπα και τις διακρίσεις απέναντί τους, διαμορφώνοντας μια κοινωνική συνείδηση – αντίληψη θετικότερη που με την σειρά της ενισχύει την κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη (Borzaga and Zandonai, 2002).

Η πρόσβαση όλων των ατόμων στην αγορά εργασίας και ιδιαίτερα των ευπαθών κοινωνικά ομάδων πέρα από συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα αποτελεί χαρακτηριστικό μιας κοινωνίας με ανθρώπινο πρόσωπο η οποία αποδέχεται την διαφορετικότητα και το «δικαίωμα των ίσων ευκαιριών» (Moreno, 2006).

Ός προς τα δημογραφικά δεδομένα του πληθυσμού έρευνας, το 71% είναι άνδρες και το 29% γυναίκες. Το 50,4% (60 άτομα) βρίσκεται ηλικιακά στην κατηγορία 18-30 ετών, το 31,1% (37 άτομα) είναι στην κατηγορία 31-45 ετών. Μικρότερα ηλικιακά ποσοστά καταλαμβάνουν οι ηλικίες 46-64 ετών με ποσοστό 16,8% (20 άτομα) και άνω των 64 ετών 1,7% (2 άτομα). Το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος 51,3% (59 άτομα) είναι άγαμοι, 47,8% (55 άτομα) είναι έγγαμοι και 0,9% (1 άτομο) είναι διαζευγμένοι. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων 44,16 % (53 άτομα) είχε τελειώσει Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων 44,16 % (53 άτομα) είχε τελειώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση ενώ ένα αυξημένο ποσοστό 20% (24 άτομα) είχε γυμνασιακή και 18,3% (22 άτομα) είχε Λυκειακή εκπαίδευση. Δεν υπάρχουν άτομα με Πανεπιστημιακή εκπαίδευση ενώ το ποσοστό αναλφάβητων ανέρχεται σε 17,5% (21 άτομα).

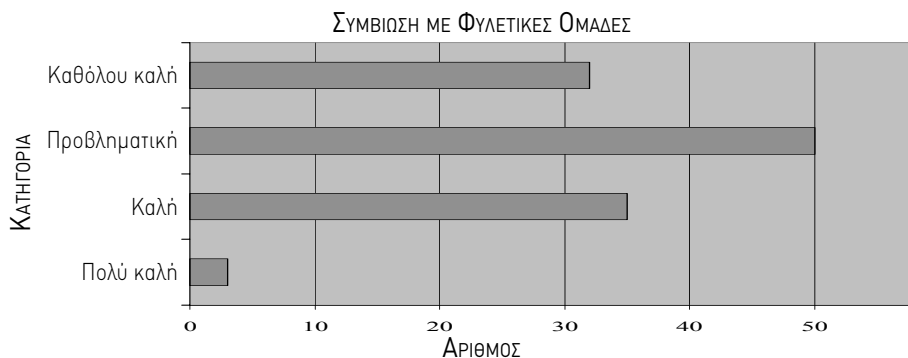
Το σημαντικότερο πρόβλημα το οποίο αντιμετωπίζουν οι ΑΜΕΑ είναι η ανεργία 94,2% (113 άτομα) και η οικονομική στενότητα 88,3% (106 άτομα). Σημαντική θέση καταλαμβάνουν η υποβάθμιση του περιβάλλοντος σε συνδυασμό με την ποιότητα ζωής 55% (66 άτομα), οι αλλοδαποί μετανάστες 40% (48 άτομα) και τα προβλήματα στην εκπαίδευση 36,7% (44 άτομα).

Σε σχέση με την αποτελεσματικότητα των Δημοτικών υπηρεσιών, η συντριπτική πλειοψηφία (82%) θεωρεί ότι αυτή είναι χαμηλή. Μεγάλο ποσοστό (49,1%) δεν είχε πληροφόρηση για τις κοινωνικές δραστηριότητες του Δήμου (κοινωνικά προγράμματα, υπηρεσίες πρόνοιας). Οι υπόλοιποι

συμμετέχουν ενεργά στα κοινωνικά προγράμματα του Δήμου. Η μεγάλη πλειοψηφία των ερωτηθέντων 55,7% (54 άτομα) θεωρούν ότι η συμμετοχή των δημοτών μπορεί να αναπτυχθεί διαμέσου ενημερωτικών φυλλαδίων. Άλλες απόψεις είναι διαμέσου παροχών 19,6% (19 άτομα) καθώς και ημερίδες συνέδρια και ο εθελοντισμός.

Για την πληροφόρησή τους οι ερωτηθέντες επέλεγον όλες τις δυνατές πηγές πληροφόρησης με προεξέχουσες τοπικούς φορείς, συγγενείς - φίλους και γείτονες τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τον Τύπο. Χαμηλότερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφόρηση από τις γραπτές ανακοινώσεις και τις υπηρεσίες πληροφόρησης του Δήμου.

Ιστόγραμμα 3: Συμβίωση με φυλετικές ομάδες

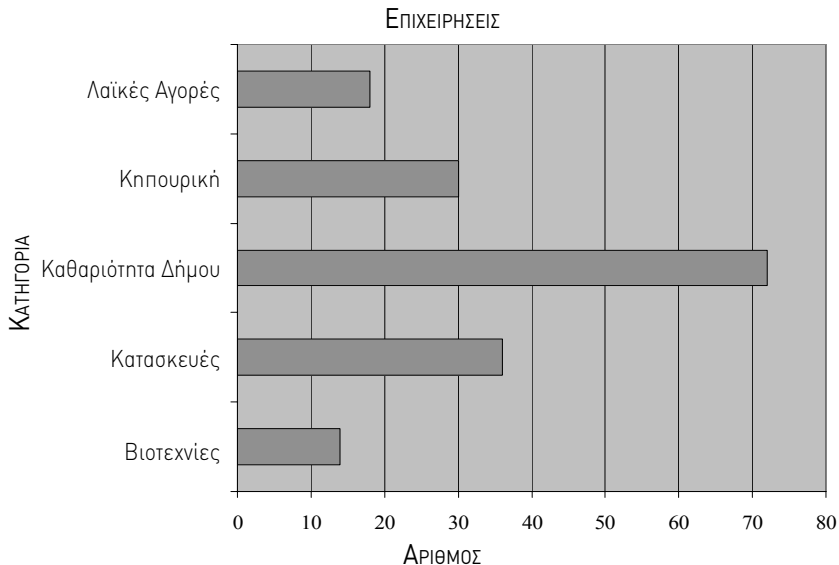

Ως προς τη δυνατότητα συμβίωσης των ΑΜΕΑ με φυλετικές ομάδες της περιοχής, το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων 41,7 (50 άτομα) θεωρεί ότι έχει προβληματική συμβίωση με τις φυλετικές ομάδες της περιοχής ενώ καλή τη χαρακτήρισε το 29,2% (35 άτομα). Άλλα ποσοστά έδειξαν πολύ καλή συμβίωση κατά 2,5% (3 άτομα) ενώ καθόλου καλή 26,7% (32 άτομα). Περισσότερο επιθυμητοί σαν γείτονες έρχονται κατά σειρά ΑΜΕΑ, Έλληνες, Έλληνες παλλιννοστούντες, Πόντιοι, Αφρικανοί, Αθίγγανοι και Αλβανοί. Πιο επικερδής επαγγελματική ενασχόληση στην περιοχή θεωρείται ο κλάδος του λαδιού και της ελιάς, ενώ ακολουθούν τα καπνά και το βαμβάκι. Η παραγωγή καπνού και βαμβακιού και η γεωργία γενικότερα θεωρούνται ως τα παραδοσιακά επαγγέλματα της περιοχής

Εξάλλου το 60% (67 άτομα) των ερωτηθέντων θεωρεί ότι μπορεί να υπάρξει επαγγελματική συνύπαρξη με τις διάφορες φυλετικές ομάδες της περιοχής ενώ το 40% (44 άτομα) θεωρούν τη συνύπαρξη αυτή αδύνατη.

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων θεωρεί ότι η περιοχή έχει περισσότερο ανάγκη εργοστάσια. Δεύτερες σε επιλογή έρχονται επιχειρήσεις υπηρεσιών και Υπηρεσίες Πρόνοιας. Σαν πιθανές επιχειρήσεις που θεωρούν οι ερωτηθέντες κατάλληλες να απασχοληθούν αθίγγανοι, ΑΜΕΑ και μετανάστες φαίνεται να είναι η καθαριότητα του Δήμου. Με μικρότερο ποσοστό επιλογής έρχεται οι κατασκευές και η κηπουρική, καθώς και οι βιοτεχνίες και οι λαϊκές αγορές.

Ιστόγραμμα 4: Επιθυμητοί τομείς απασχόλησης

Από το σύνολο των 119 που απάντησαν το 40,3% (48 άτομα) θεωρεί ότι θα μπορούσε να συνεταιριστεί με αθίγγανους ενώ το 59,7% (71 άτομα) όχι. Από το σύνολο των 115 που απάντησαν το 100% (115 άτομα) θεωρεί ότι θα μπορούσε να συνεταιριστεί με ΑΜΕΑ. Από το σύνολο των 120 που απάντησαν το 50,8% (61 άτομα) θεωρεί ότι θα μπορούσε να συνεταιριστεί με ξένους μετανάστες ενώ το 49,2% (59 άτομα) όχι. Όπως διαπιστώθηκε από την έρευνα η πλήρης κοινωνική ένταξη και επαγγελματική αποκατάσταση των ΑμεΑ είναι συνισταμένη πολλών παραγόντων. Ένας από τους βασικότερους αυτούς παράγοντες είναι η άμεση οικονομική ένταξη ενός ΑμεΑ, η οποία δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς πλήρη επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση. Και όταν μιλάμε για επαγγελματική κατάρτιση εννοούμε τη θεωρητική εκπαίδευση και την πρακτική άσκηση για την απόκτηση ή την αναβάθμιση επαγγελματικών προσόντων που διευκολύνουν την άμεση είσοδο, την παραμονή ή την επιστροφή στην παραγωγική διαδικασία.

Έχοντας υπόψη ότι οι επαγγελματικές απαιτήσεις (Καϊλα, Πολεμικού και Φιλίππου, 1994), συνεχώς αυξάνονται, είναι αυτονόητο ότι η εκπαίδευση, όχι μόνο των ΑμεΑ αλλά και όλων των ατόμων, θα πρέπει συνεχώς να αναβαθμίζεται. Η αναβάθμιση λοιπόν της ειδικής επαγγελματικής κατάρτισης, η οποία παρόλο που νομοθετικά έχει προσδιοριστεί (Ν.2643/98), καθώς και η εξειδίκευση του διδακτικού και λοιπού προσωπικού, που απαρτίζει τα Κέντρα και τα σχολεία για άτομα με αναπηρίες, αποτελούν προτεραιότητες άμεσης παρέμβασης.

Συμμεταβλητές της ικανοποίησης των ΑΜΕΑ, κατά πόσο δηλαδή είναι ευχαριστημένοι από τις κοινωνικές υπηρεσίες / προγράμματα του Δήμου όπου ανήκουν, και διαφόρων μεταβλητών του δείγματος των ΑΜΕΑ.

Θελήσαμε να εξετάσουμε τον βαθμό συνάφειας της ικανοποίησης των ΑΜΕΑ, κατά πόσο δηλαδή είναι ευχαριστημένοι από τις κοινωνικές υπηρεσίες / προγράμματα του Δήμου όπου ανήκουν, και διαφόρων μεταβλητών του δείγματος των ΑΜΕΑ. Συγκεκριμένα, εξετάστηκε η συμμεταβολή της ικανοποίησης από τις κοινωνικές υπηρεσίες/ προγράμματα του δήμου και βρέθηκαν σημαντικές συσχετίσεις με τις παρακάτω μεταβλητές, φροντίδα για το παιδί $r=0.35$, προβλήματα για την τρίτη

ηλικία $r=0.24$, έλλειψη αθλητικών και πολιτιστικών εγκαταστάσεων $r=-0.30$, ψυχαγωγία $r=0.28$. Επίσης εξετάστηκε ο βαθμός συσχέτισης της ικανοποίησης των ΑΜΕΑ από τις κοινωνικές υπηρεσίες/προγράμματα του δήμου τους και του κατά πόσο πιστεύουν ότι ο Δήμος εκτελεί επαρκώς το σύνολο των αρμοδιοτήτων του $r=-0.21$.

2.2.4 Επιχειρήσεις

Το προφίλ των επιχειρήσεων που απάντησαν στην έρευνα έχει ως εξής: Οι 16 επιχειρήσεις είναι ΑΕ, 4 ΕΠΕ και 4 ατομικές με έδρα το Αγρίνιο, το Μεσολόγγι και τη Ναύπακτο. Η πληθυσμιακή σύνθεση των επιχειρήσεων είναι κατά συντριπτική πλειοψηφία ανδρική (206 ή ποσοστό 98%) ενώ απασχολούνται μόνο 4 γυναίκες (2%) και βεβαίως καθόλου άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, γεγονός που εκ πρώτης όψεως προδιαθέτει αρνητικά όσον αφορά τις δυνατότητες διεύρυνσης του φάσματος απασχόλησης. Από πλευράς υποδομών μόνο οι μισές επιχειρήσεις διαθέτουν σύστημα μηχανοργάνωσης, ενώ 6 από αυτές επιχειρήσεις αναβάθμισαν τον εξοπλισμό τους τον τελευταίο χρόνο. Η πλειοψηφία των εργαζομένων (34,9% ή 75 άτομα) ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 35-40 ετών, ενώ σημαντικά ποσοστά απαντώνται και στις γειτονικές ηλικιακές ομάδες των 30-35 ετών (30,2% ή 65 άτομα) και των 45-50 ετών (28,8% ή 62 άτομα). Το μορφωτικό επίπεδο των εργαζομένων είναι χαμηλό, καθώς το 59,1% (127 άτομα) είτε είναι απόφοιτοι, είτε έχουν τελειώσει μερικές τάξεις Δημοτικού, 34% (73 άτομα) είναι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και 7% (15 άτομα) είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Οι αμοιβές του προσωπικού κυμαίνονται στα πλαίσια των συλλογικών συμβάσεων σε 6 επιχειρήσεις, ενώ σε 3 επιχειρήσεις παρατηρείται θετική απόκλιση 10% από τον κλαδικό μέσο όρο. Μόνο 4 επιχειρήσεις επικορηγούνται από τον ΟΑΕΔ, γεγονός που αποδίδεται στην έλλειψη ενημέρωσης και τις γραφειοκρατικές διαδικασίες.

Οι 7 επιχειρήσεις πιστεύουν ότι θα εμφανίσουν αύξηση των λιανικών πωλήσεων, 3 ότι αυτή θα είναι στάσιμη και 1 ότι αυτή θα είναι καθοδική. Επίσης 13 επιχειρήσεις αναμένουν άνοδο της κερδοφορίας, 2 ότι αυτή θα παραμείνει στάσιμη και 1 ότι αυτή θα είναι καθοδική. Όσον αφορά την οργάνωση των επιχειρήσεων, 17 επιχειρήσεις θεωρούν βέβαιο ή πιθανολογούν ότι ενδεχόμενη οργανωτική αλλαγή με έμφαση στον ανασχεδιασμό της εργασίας (re-engineering) θα είχε θετικά αποτελέσματα στην παραγωγικότητα. Η μεγάλη πλειοψηφία (12 επιχειρήσεις) θεωρούν ότι λειτουργούν σε συνθήκες αρκετά έντονου ανταγωνισμού ενώ 2 σε καθεστώς έντονου ανταγωνισμού. Οι επιχειρήσεις ιεραρχούν τα σημαντικότερα προβλήματά τους ως εξής: φορολογικό σύστημα, χαμηλή ζήτηση προϊόντων και υπηρεσιών, χαμηλές τιμές προϊόντων και υπηρεσιών και έλλειψη εμπειρίας και γνώσεων του προσωπικού.

Σε σχέση με τα τοπικά κοινωνικά προβλήματα οι επιχειρήσεις θεωρούν κυρίαρχο αυτό της ανεργίας, ενώ ακολουθούν η οικονομική στενότητα, η ερήμωση της υπαίθρου, οι αλλοδαποί μετανάστες και η χαμηλή ποιότητα ζωής σε σχέση με τις συγκοινωνίες, καθώς και με την απουσία αθλητικών και πολιτιστικών υποδομών.

Στο ερώτημα σχετικά με τις δυνατότητες απασχόλησης από τις συγκεκριμένες επιχειρήσεις, 9 πιστεύουν ότι αυτή θα είναι ανοδική ενώ 7 θεωρούν ότι αυτή θα είναι στάσιμη. Βεβαίως θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι στο δείγμα μετέχουν πολλές μεσαίες επιχειρήσεις που έχουν περισσότερες δυνατότητες απασχόλησης. Ωστόσο η άποψη αυτή έρχεται σε αντίθεση με άλλη που αναφέρθηκε προηγουμένως σχετικά με την αναγκαιότητα ανασχεδιασμού της εργασίας (re-engineering).

Όσον αφορά τις απόψεις των επιχειρήσεων σε θέματα εργατικού δυναμικού, παρατηρούνται τα εξής:

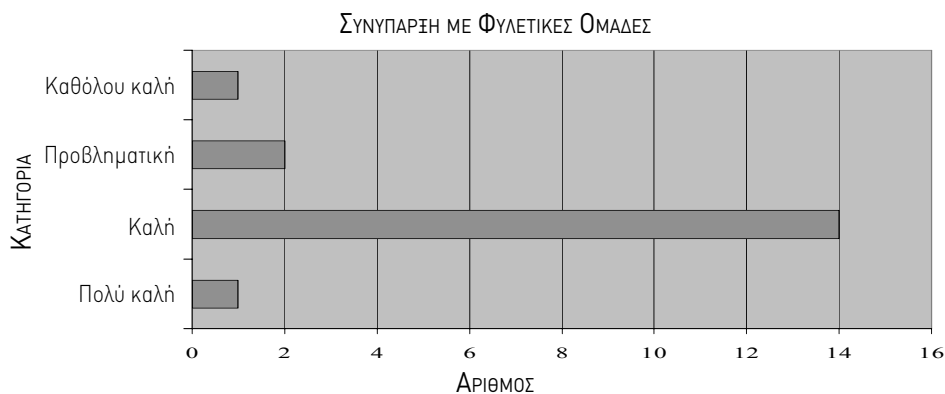
Για την επιλογή προσωπικού σε μια νέα επιχείρηση στις πρώτες προτιμήσεις για επιλογή προσωπικού φαίνεται ότι είναι ντόπιοι από 20-40 ετών και γυναίκες από 20-30 ετών. Στις τελευταίες

επιλογές προτίμησης είναι οι μετανάστριες γυναίκες οι ΑΜΕΑ και οι αλλοδαποί και μετανάστες. Δεν φαίνεται προτίμηση για γυναίκες 30-40 ετών και Αθίγγανους.

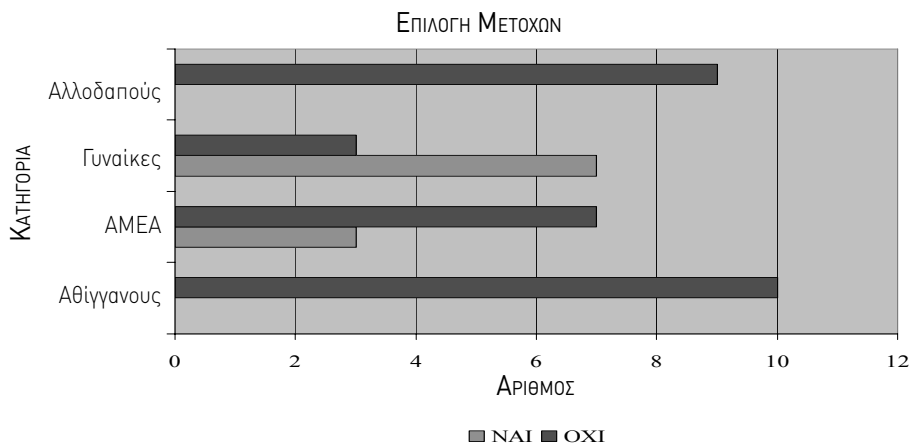
Το 77,8% (14 επιχειρήσεις) θεωρεί καλή τη συνύπαρξη με διαφορετικές φυλετικές ομάδες της περιοχής και το 5,6% (1 επιχείρηση) τη θεωρεί πολύ καλή. Από την άλλη πλευρά, το 11,1% (2 επιχειρήσεις) τη θεωρούν προβληματική ενώ το 5,6% (1 επιχείρηση) τη θεωρεί καθόλου καλή.

Το 100% (10 επιχειρήσεις) απάντησε ότι δεν θα ήθελε αθίγγανους για μετόχους στην επιχείρηση καθώς επίσης το 100% (9 επιχειρήσεις) δεν θα ήθελε για μετόχους στην επιχείρηση αλλοδαπούς. Το 70% (7 επιχειρήσεις) δεν θα ήθελε ΑΜΕΑ σαν μετόχους ενώ το 30% (3 επιχειρήσεις) ναι ενώ το 70% (7 επιχειρήσεις) θα ήθελε σαν μετόχους γυναίκες και το 30% (3 επιχειρήσεις) όχι.

Ιστογράμμο 5: Συνύπαρξη με φυλετικές ομάδες

Ιστογράμμο 6: Επιλογή μετόχων - εταιρών

Όσον αφορά τους τομείς δραστηριοποίησης των συγκεκριμένων επιχειρήσεων στα πλαίσια της κοινωνικής οικονομίας, καταγράφηκαν οι παρακάτω απόψεις:

Σε πρώτη προτεραιότητα θα ενδιαφέρονταν οι εταιρίες να ενασχοληθούν με ανακύκλωση στερεών αποβλήτων (χαρτιού, αλουμινίου, κ.λπ.), πρόληψη και προστασία από φυσικές καταστροφές

(πυρκαγιές, πλημμύρες), φροντίδα ηλικιωμένων ή ατόμων με ιδιαίτερες κινητικές ή άλλες δυσκολίες, διοργάνωση πολιτιστικών και αθλητικών εκδηλώσεων.

Σε δεύτερη προτεραιότητα θα ενδιαφέρονταν για συντήρηση και φύλαξη τοπίων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, διοργάνωση πολιτιστικών και αθλητικών εκδηλώσεων, προώθηση τοπικής ιστορίας και πολιτιστικής παράδοσης.

Σε τρίτη προτεραιότητα, αναμόρφωση και αποκατάσταση αστικού περιβάλλοντος και υποστήριξη αγροτουριστικών εκμεταλλεύσεων και δραστηριοτήτων.

Συμμεταβλητές της ανανέωσης του τεχνολογικού εξοπλισμού των επιχειρήσεων και διαφόρων παραγόντων/χαρακτηριστικών των επιχειρήσεων.

Θελήσαμε να εξετάσουμε το βαθμός συσχέτισης μεταξύ της ανανέωσης του τεχνολογικού εξοπλισμού των επιχειρήσεων και διαφόρων παραγόντων/ χαρακτηριστικών των επιχειρήσεων. Εξετάστηκε λοιπόν η συμμεταβολή στις τιμές στο ερώτημα πότε έγινε ο τελευταίος τεχνολογικός εκσυγχρονισμός στην επιχείρησή σας και βρέθηκαν σημαντικές συσχετίσεις με τους παρακάτω παράγοντες, νομική μορφή της εταιρείας $r=0.58$, η ύπαρξη της ανεργίας ως το κυριότερο πρόβλημα των κατοίκων στην περιοχή τους, $r=-0.28$, η ύπαρξη κερδών στην επιχείρηση $r=0.25$, η ύπαρξη αλλαγών στην επιχείρηση για τη βελτίωση της ποιότητας $r=-0.26$, με την ύπαρξη ευελιξίας στην επιχείρηση $r=0.31$, την προσαρμοστικότητα στις αλλαγές του ωραρίου $r=0.53$, με την ύπαρξη έντονου ανταγωνισμού στην αγορά $r=-0.37$, την ύπαρξη δικτύου Η/Υ στην επιχείρηση $r=0.84$. Επίσης εξετάστηκε ο βαθμός συσχέτισης μεταξύ της ανανέωσης του τεχνολογικού εξοπλισμού των επιχειρήσεων και το κατά πόσο κρίνουν προβληματική τη συμβίωσή τους με διαφορετικές φυλετικές ομάδες πληθυσμού (τσιγγάνοι) $r=0.46$.

3. Συμπέρασματα

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί σημαντικό εργαλείο ενίσχυσης της οικονομικής ανάπτυξης. Ειδικά στην παρούσα συγκυρία οικονομικής ύφεσης και υψηλής ανεργίας, η δυνατότητα συμβολής της επιχειρηματικότητας στην ενίσχυση της απασχόλησης την καθιστά σημαντική παράμετρο της οικονομικής πολιτικής. Η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας καθώς και η ενίσχυση της απασχόλησης ομάδων του πληθυσμού που πλήττονται περισσότερο (νέοι, γυναίκες, ΑμεΑ κλπ.) προσβλέπουν, για παράδειγμα, στη θετική συμβολή των επιχειρήσεων. Στο σύγχρονο πλαίσιο υποχώρησης του κράτους από την ενεργό παρέμβαση στην οικονομία, όλο και περισσότερες ευθύνες και προσδοκίες μεταφέρονται στην αγορά. Αναμένονται από αυτήν όχι μόνο οικονομικά αλλά και κοινωνικά οφέλη (Hirshmann, 2002, Parolin, 2002)

Η παραδοσιακή προσέγγιση της κοινωνικής πρόνοιας, ως μηχανισμού που καλύπτει τα άτομα που στερούνται τα στοιχειώδη μέσα διαβίωσης, εμπλουτίζεται από τη στόχευση σε δράσεις καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού αλλά και ευρύτερα των νέων κοινωνικών κινδύνων, που προϋποθέτουν πιο σύνθετες μορφές παρέμβασης. Η ίδια η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού εξελίσσεται, επηρεαζόμενη από ποικίλες πολιτικές και ιδεολογικές προαντιλήψεις, μεταθέτοντας πάντως σταθερά το κέντρο βάρους του περιεχομένου της από την έλλειψη υλικών πόρων, εισοδήματος και στέγης προς τη χαμηλή προσβασιμότητα στην εκπαίδευση και κατάρτιση, την αδυναμία ένταξης στην αγορά εργασίας και, ευρύτερα, την απομόνωση από την κοινωνική και οικονομική ζωή (Petrolli and Solari, 2003, Zandonai, 2005, Zandonai, 2006).

Οι αρχές της αλληλεγγύης, της συμμετοχής και της δημοκρατικής διαχείρισης καθιστούν τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας κατάλληλους να παίξουν ουσιαστικό ρόλο στην ανάπτυξη των λιγότερο ευνοημένων κοινωνιών της υπαίθρου χώρας (Bonomi, ed., 2004, Κασσαβέτης, 2001).

Η ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρήσεων μπορούν να επιφέρουν την αναζωογόνηση των κοινωνικών των ορεινών περιοχών που συνεπάγεται, μεταξύ άλλων, τη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των κατοίκων, με την αύξηση του εισοδήματός τους, την αύξηση της απασχόλησης με την δημιουργία θέσεων εργασίας στους χώρους διαμονής τους, με συνέπεια την συγκράτηση του πληθυσμού, ιδιαίτερα των νέων, την αναβάθμιση των δεξιοτήτων τους ώστε να ενταχθούν στο νέο πλαίσιο για την ανάπτυξη της υπαίθρου που δημιουργείται από την πολιτική της Ε.Ε. αλλά και της Περιφερειακής Διοίκησης, και την πολιτισμική τους εξέλιξη στο πλαίσιο των παραδόσεών τους και του ιδιαίτερου τρόπου ζωής τους (Borzaga and Deperdi, 2003, Dart, 2004, Garofano, 2004, Gonzales, 2005).

Στο πλαίσιο της εξαγωγής συμπερασμάτων τα οποία διαμορφώθηκαν από την έρευνα, προκύπτει η αναγκαιότητα ανάπτυξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην περιοχή. Η αναγκαιότητα βασίζεται α) στην παντελή έλλειψη συντονισμένων δράσεων στον τομέα αυτό, β) στην έλλειψη οργανωμένων δομών ενίσχυσης της κοινωνικής οικονομίας γ) την αδυναμία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης να αναλάβει πρωτοβουλίες δ) την έλλειψη συντονισμού των κοινωνικών και οικονομικών φορέων και ε) το «χάσμα» συνεργατικού πνεύματος που υπάρχει στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες μεταξύ τους αλλά και μεταξύ αυτών και των επιχειρήσεων, όπως τα εν λόγω στοιχεία διαπιστώθηκαν από την έρευνα.

Συνοψίζοντας, βασικός μοχλός και κινητήρια δύναμη της Κοινωνικής Οικονομίας είναι η κοινωνική επιχειρηματικότητα που λειτουργεί σαν παράγοντας μόχλευσης των καινοτόμων ή μη ιδεών, του εθελοντισμού, των αξιών της κοινωνίας και των ανθρώπων που την αποτελούν, του περιβάλλοντος και του πολιτισμού. Με αυτό τον τρόπο οι κοινωνικές επιχειρήσεις συνδράμουν στη κοινωνική ανάπτυξη και συνοχή, αφού από τη μία μεριά μπορούν να εντάξουν στις παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας άτομα τα οποία βρίσκονταν σε συνθήκες αποκλεισμού και από την άλλη παράγουν προϊόντα ή υπηρεσίες με έντονο κοινωνικό χαρακτήρα για τα οποία δεν ενδιαφέρονται ή δεν μπορούν να παράγουν οι κλασσικές επιχειρήσεις του πρώτου τομέα. Επίσης καταπολεμούν αποτελεσματικά τον κοινωνικό αποκλεισμό δρώντας έτσι συμπληρωματικά στις δομές του παραδοσιακού κοινωνικού κράτους.

Σημειώσεις

- * Η παρούσα εργασία αποτελεί μέρος ευρύτερης έρευνας με θέμα: «Η ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στον τομέα του πολιτισμού στην περιφέρεια. Μελέτη περίπτωσης Ορεινής Ναυπακτίας του Νομού Αιτωλοακαρνανίας (Δήμοι Αποδοτίας, Πλατάνου, Πυλίνης), στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος ΑΡΧΙΜΗΔΗΣΙ, το οποίο χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση ΕΠΕΑΕΚ II και το ΥΠΕΠΘ.
1. Σύμφωνα με το εναρμονισμένο ευρωπαϊκό σύστημα στατιστικών κοινωνικής προστασίας (ESSPROS) ο όρος «κοινωνική πολιτική» αναφέρεται στο σύνολο των παροχών σε χρήμα ή σε είδος από προγράμματα κοινωνικής προστασίας που απασκοπούν στην αντιμετώπιση ενός καθορισμένου συνόλου κινδύνων και αναγκών. Η κοινωνική πρόνοια καλύπτει το σύνολο των μέτρων που αφορούν τη χορήγηση μη ανταποδοτικών εισοδηματικών παροχών, παροχών σε είδος και κοινωνικών υπηρεσιών μέσω ειδικών φορέων (προνοιακοί φορείς) σε άτομα που τελούν σε κατάσταση ανάγκης και δεν μπορούν να την αντιμετωπίσουν με δικά τους μέσα.
  2. Η κοινωνική πρόνοια, αν και από άποψη χρηματοδότησης εμφανίζεται, τουλάχιστον στις χώρες της Νότιας Ευρώπης, ως ο πιο παραμελημένος πυλώνας κοινωνικής προστασίας, ωστόσο αποτελεί εκείνη την όψη του κοινωνικού κράτους όπου αποτυπώνεται η δέσμευση της πολιτείας να παρέμβει για την ενίσχυση των πλέον ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού (Baicker, 2005). Πρόκειται για μορφές παρέμβασης με σημαντικές ιδιαιτερότητες έναντι των υπολοίπων μηχανισμών κοινωνικής προστασίας, αφού δεν απασκοπούν στην κάλυψη τυποποιημένων μελλοντικών κινδύ-

- ων όπως τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης, ούτε επικεντρώνονται στην αντιμετώπιση ενός σαφώς οριοθετημένου πεδίου προβλημάτων όπως τα συστήματα υγείας, αλλά καλούνται να προσεγγίσουν ετερογενείς, απρόβλεπτες και παρούσες καταστάσεις και ανάγκες με υψηλό βαθμό διαφοροποίησης και κατά κανόνα εξατομικευμένα χαρακτηριστικά (Κοντιάδης, 2001, Baicker, 2005). Σε αυτό ακριβώς το πεδίο ενεργοποίησης του κοινωνικού κράτους αναδεικνύεται σε όλη της την έκταση η σημασία της αρχής της κοινωνικής αλληλεγγύης και της συλλογικής ευθύνης.
3. Πέραν τούτου, σε αρκετές περιπτώσεις το παραδοσιακό κοινωνικό κράτος αποδείχθηκε αναποτελεσματικό ως προς την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, λειτούργησε υπέρ των μεσαίων τάξεων και όχι υπέρ των κοινωνικά αποκλεισμένων, συνέβαλε στη δημιουργία πελατειακών και συντεχνιακών στρεβλώσεων και δυσκίνητων γραφειοκρατικών μηχανισμών, ή τέλος μετέτρεψε την εφαρμογή κοινωνικών προγραμμάτων σε μέτρα κοινωνικού ελέγχου, υποθάλλοντας φαινόμενα κοινωνικού ρατσισμού (Κοντιάδης, 1997, Navarro et al., 2004). Μπροστά σε αυτά τα δεδομένα καθίσταται επιβεβλημένη η επεξεργασία νέων μορφών διοικητικής οργάνωσης των μηχανισμών κοινωνικής προστασίας και η εφαρμογή προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής που να καλύπτουν τις νέες κοινωνικές ανάγκες και κινδύνους.
  4. Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού είναι μια έννοια δυναμική και πολυσήμαντη, σε αντίθεση προς την έννοια της φτώχειας, που εντοπίζεται κατά τρόπο στατικό ιδίως στην υλική στέρση. Στο επίκεντρο της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού τίθεται η αδυναμία άσκησης των κοινωνικών, πολιτισμικών και πολιτικών δικαιωμάτων και η διάρρηξη της κοινωνικής συνοχής (Ρομπόλη και Δημούλα, 1998). Κοινωνικός αποκλεισμός δεν σημαίνει μόνο έλλειψη εισοδήματος και παραγωγικών πόρων για την εξασφάλιση ελαχίστων ορίων αξιοπρεπούς διαβίωσης, αλλά και περιορισμένη πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες εκπαίδευσης και υγειονομικής περίθαλψης, έλλειψη στέγης, επισφαλές περιβάλλον, κοινωνικές διακρίσεις και, εν τέλει, αδυναμία συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή, ιδίως έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης και «απόδρασης» από τη φτώχεια.
  5. Οι Τσιγγάνοι σαν κοινωνική ομάδα που αποτελεί μέρος του εργατικού δυναμικού της χώρας βρίσκονται σε μία διαρκή διαδικασία προσαρμογής σε μια μεταβαλλόμενη αγορά. Οι συνθήκες της αγοράς και γενικότερα οι νέφομικές συνθήκες ανάγκασαν και τους Τσιγγάνους να εγκαταλείψουν τα παραδοσιακά τους επαγγέλματα (σιδεράδες, χαλκιάδες, καλαθοπλέκτες κ.α) και να στραφούν σε τομείς όπως το γυρολογικό εμπόριο, η παροχή υπηρεσιών και η εποχιακή γεωργική απασχόληση. Το συντριπτικό ποσοστό των Τσιγγάνων (περίπου 90%) απασχολούνται με το εμπόριο. Οι περισσότεροι από αυτούς ασχολούνται με το γυρολογικό εμπόριο όπως εμπόριο χαλιών, μοκετών, είδη προικός και ρουχισμού, φρούτων και λαχανικών και άλλων εποχιακών ειδών διατροφής, παλαιών επίπλων, πλαστικών επίπλων, λουλουδιών σε γλάστρες κ.α. Ο φυσικός χώρος διεξαγωγής του εμπορίου είναι ο δρόμος, οι πλατείες, οι γειτονιές, τα πανηγύρια και οι λαϊκές αγορές. (Βλ. περισσότερα. Έξαρχος, 1996).
  6. Η Πολιτεία στα μέσα της δεκαετίας του '90 αναγνωρίζει την ύπαρξη του τσιγγάνικου προβλήματος και εφαρμόζει δράσεις που διακρίνονται για τον αποσπασματικό τους χαρακτήρα και την έλλειψη σχεδιασμού και συντονισμού. Οι παρεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν εστιάζονταν στον τομέα της εκπαίδευσης ενώ οι ανάγκες και τα προβλήματα των Τσιγγάνων παρέμεναν ανικανοποίητα. Τα σημαντικότερα βήματα προς την κατεύθυνση της επίλυσης του τσιγγάνικου προβλήματος έγιναν από την Πολιτεία το 1996 με το Εθνικό πλαίσιο Πολιτικής και το 2000 με την εκπόνηση του Ολοκληρωμένου Προγράμματος Δράσης για την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων. Ιδιαίτερα για το Ο.Π.Δ., πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό εργαλείο που σχεδιάστηκε βασισμένο στις πραγματικές ανάγκες και στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Τσιγγάνοι.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bagnasco A., Piselli F., Pizzorno A., Trigilia C., (2001), *Il capitale sociale. Istruzioni per l'uso*, Bologna: Il Mulino.
- Baicker K., (2005), "The spillover effects of state spending", *Journal of Public Economics* 89: 961- 987.
- Bartlett J., Kortlik J., Higgins C., (2001), "Organizational Research: Determining Appropriate Sample Size in Survey Research", *Information Technology, Learning, and Performance Journal*, vol. 19, no. 1, pp. 43-50.
- Boccagni P., Zandonai F., (2003), "Cooperazione sociale e sviluppo locale: la situazione attuale e gli sviluppi futuri", in *Impresa Sociale*, no. 71-72, pp. 45 ss.
- Bonomi A., (ed.) (2004), *Il passaparola dell'invisibile. Rappresentazione e voce delle imprese sociali*, Laterza, Roma - Bari.
- Borzaga C., Depedri S.,(2003), *La cooperazione sociale italiana al microscopio: i punti di forza e di debolezza dei modelli organizzativi e della gestione delle risorse umane*, Milano: Franco Angeli.
- Borzaga C., Fazzi L.,(2005), *Manuale di politica sociale*, Milano: Franco Angeli.
- Borzaga C., Ianes A.,(2006), *L'economia della solidarietà. Storia e prospettive della cooperazione sociale*, Milano: Franco Angeli.
- Borzaga C., Zandonai F.,(2002), "I contenuti del terzo rapporto sulla cooperazione sociale", in Centro studi Cgm (ed.), *Comunità cooperative. Terzo rapporto sulla cooperazione sociale in Italia*, Torino: Fondazione Giovanni Agnelli.
- Busnelli F. R., (2005), "La gestione delle persone nelle organizzazioni non profit", in Hinna A. (ed), *Gestire e organizzare nel terzo settore. Soggetti, strategie, strumenti*, Roma: Carocci.
- Cafaggi F., (2002), "Modelli di governo e riforma dello stato sociale", in Cafaggi F. (ed), *Modelli di governo, riforma dello stato sociale e ruolo del terzo settore*, Bologna: Il Mulino pp. 7 e ss.
- Cafaggi F., (2004), "Reti di imprese, spazi e silenzi regolativi", in Cafaggi F. (ed), *Reti di imprese tra regolazione e norme sociali*, Bologna: Il Mulino pp. 1 e ss.
- Cominu S., (2006), "L'impresa sociale e il welfare dal basso", in *Communitas*, no. 10, pp. 21 e ss.
- Crapo, D.M., and Chubb, M., (1969), "Recreation area Day-use investigation Techniques: A study of survey methodology". *Techn. Rep. Michigan Sta. Univ. East Lansing*, no 6, p. 118.
- D'Acunto S., (2004), "L'impresa sociale e lo sviluppo economico-locale", in *Impresa Sociale*, luglio - settembre pp. 117 e ss.
- Dart R., (2004), "The Legitimacy of Social Enterprise", in *Nonprofit Management and Leadership*, vol. 14, no. 4, pp. 411 e ss.
- Diani M., (2000), "Capitale sociale, partecipazione associativa e fiducia istituzionale", in *Rivista Italiana di Scienza Politica*, no. 3, pp. 475 e ss.
- Evans M. - Cerny P., (2003), "Globalisation and Social Policy", in N. Ellison - C. Pierson (eds.), *Developments in British Social Policy 2*, Basingstoke: Palgrave.
- Evers A., (2001), "Il capitale sociale: risorsa e finalità delle imprese sociali", in Borzaga C., Defourny J., (eds) *L'impresa sociale in prospettiva europea*, Edizioni 31, Trento, 2001, pp. 243 e ss.

- Έξαρχος, Γ.(1996), *Αυτοί είναι οι τσιγγάνοι*, Αθήνα: Γαβριλίδης.
- Ferrera M., (1998), *Le trappole del welfare*, Bologna: Il Mulino.
- Ferrera M., (1999), "The reform of the social state in Southern Europe" in N. Matsaganis (ed.) *Perspectives of the social state in Southern Europe*, Athens: Ellinika Grammata (in Greek).
- Ferrera M., (ed.) (2005), *Welfare State reform in Southern Europe*, London: Routledge.
- Garcia S., (1999), "The fragmentation of social citizenship in Southern Europe, Policies of mini-mum income support in Italy, Portugal and Spain", in N. Matsaganis (ed.) *Perspectives of the social state in Southern Europe*, Athens: Ellinika Grammata, (in Greek).
- Garofano M.R., (2004), "L'impresa sociale come stratagemma istituzionale: inizio di una riflessione teorica sul paradigma di razionalità", in *Impresa Sociale*, luglio - settembre 2004, pp. 102 e ss.
- Guerini G., Zandonai F., "Imprese sociali e politiche di sviluppo locale", in Taraschi S., Zandonai F. (a cura di), *Impresa Sociale. Dalla gestione strategica agli strumenti operativi*, Carocci, Roma 2006.
- Hillmann A.L. (2003), *Public Finance and Public Policy. Responsibilities and Limitations of Government*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hinna A., (2005), "Le cooperative sociali come forme innovative di impresa", in Hinna A., (ed.), *Gestire e organizzare nel terzo settore. Soggetti, strategie, strumenti*, Roma: Carocci.
- Hirshmann A.O., (2002), *Lealtà, defezione, protesta. Rimedi alla crisi delle imprese, dei partiti e dello Stato*, Milano: Bompiani.
- Holzinger K. - Knill C. (2005), "Causes and conditions of cross-national policy convergence", in *Journal of European Public Policy*, 12:5, 2005, pp. 775-796.
- Hudson J. - Lowe S. (2004), *Understanding the Policy Process: Analysing Welfare Policy & Practice*, Bristol: The Policy Press.
- Javeau C., (2000), *Η Έρευνα με Ερωτηματολόγιο Το Εγχειρίδιο του Καλού Ερευνητή*, Αθήνα: τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός.
- Καϊλα Μ., Πολεμικού, Ν., Φιλίππου, Γ., (επιμ.), (1994) Άτομα με Ειδικές Ανάγκες (Εισηγήσεις και ανακοινώσεις από το Διεπιστημονικό Ευρωπαϊκό Συμπόσιο, «Άτομα με Ειδικές Ανάγκες-Σύγχρονες κατευθύνσεις και απόψεις σε προβλήματα πρόληψης, παρέμβασης, αντιμετώπισης», Πανεπιστήμιο Αιγαίου/Παιδαγωγικά Τμήματα -Ελληνική Ψυχολογική Εταιρεία, Ρόδος, Μάιος 1992), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, τόμ. Α', σελ. 221.
- Κασσαβέτης, Δ., (2001), «Η συμβολή των επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας στην ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών» στο *Από τον Αγροτικό χώρο στην ύπαιθρο χώρα Αθήνα*: ΚΕΜΟΠ Πάντειο Πανεπιστήμιο - Gutenberg, σ. 273.
- Kiriakidis S., (2008), "Moral disengagement: relations with delinquency and its independence from indices of social dysfunction". in *International Journal of Offender therapy and comparative Criminology*, vol. 8 pp.53-77.
- Knill C., (2005), "Introduction: Cross-national policy convergence: concepts, approaches and explanatory factors", in *Journal of European Public Policy*, 12:5, 2005, pp. 764-774.

- Κοντιάδης, Ξ., (1997), *Όψεις αναδιάρθρωσης του κράτους πρόνοιας στην Ευρώπη. Σύγχρονες τάσεις και προσαρμογή της ελληνικής διοίκησης*, Αθήνα- Κομοτηνή, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα, σ.σ. 153-160.
- Κοντιάδης, Ξ., (2001), *Μεταμορφώσεις του κοινωνικού κράτους στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Παπαζήση.
- Κυριαζή, Ν., (2005), *Η κοινωνιολογική έρευνα, Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Moreno L., (2006), "The model of social protection in southern Europe: Enduring characteristics?", in *Social welfare reforms in Europe: Challenges and strategies in continental and southern Europe*, special issue in English of the 60th anniversary of *Revue Française des Affaires Sociales*, no.1 (Jan-Feb), pp. 80-95.
- Moulaert, F., Ailenei, O., (2005), "Social Economy, third sector and Solidarity relations: A conceptual Synthesis from history to present", in *Urban Studies*, vol. 42, no 11, pp. 2037-2053.
- Μπένος, Β., (1991), *Μέθοδοι και Τεχνικές Δειγματοληψίας*, Πειραιάς: Α. Σταμούλης.
- Navarro V. , Schmitt J., Astudillo J.,(2004), " Is globalisation undermining the welfare state?", in *Cambridge Journal of Economics*, 28, pp. 133-152.
- Ντούσας, Δ., (1997), *Ρομ και φυλετικές διακρίσεις*, Αθήνα: Gutenberg, σ.σ. 143-145.
- Parolin G., (2002), "La fiducia nelle reti di imprese", in *Impresa Sociale*, no. 62, pp. 27 e ss.
- Petrolli S., Solari L.,(2003), "Imprese sociali e contratto psicologico dei lavoratori", in *Impresa Sociale*, no. 69/70, pp. 46 ss.
- Sakellaropoulos, Th., Zannis, P., Trantas, N., (2005), "NGOs and Civil society: The double deficit of Greek civil society", in *International Conference on the role of the third sector in local development*, Istanbul 14-15/10/2005.
- Sanz I. - Velázquez F.J.,(2004), "The evolution and convergence of the government expenditure composition in the OECD countries", in *Public Choice*, 119: pp. 61-72.
- Skidmore M. - Toya H. - Merriman D.,(2004), "Convergence in Government Spending: Theory and Cross-Country Evidence", in *Kyklos*, 57, pp. 587-620.
- Sykes R. - Palier B. - Prior P.M., (2001), *Globalization and European Welfare States. Challenges and Change*, Basingstoke: Palgrave.
- Tanzi V., (2005), *Role of Government and public spending in a changing world*, in *Rivista di diritto finanziario e scienza delle finanze*, 1, pp. 321-339.
- Zandonai F., (2005), "I differenziali di sviluppo della cooperazione sociale", in Belardinelli S. (ed.), *Welfare community e sussidiarietà*, Milano: EGEA.
- Zandonai F., (2006), "Le peculiarità dei modelli organizzativi e gestionali", in Taraschi S., Zandonai F. (eds), *Impresa sociale. Dalla gestione strategica agli strumenti operativi*, Milano: Carocci.
- Ρομπόλη, Σ., Δημουλά, Κ. (1998), "Οι εταιρικές σχέσεις στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού", στο: Κ. Κασσιμάτη (επιμ.), *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, σελ. 151 επ.
- Σακελλαρόπουλος, Θ., (2003), *Ζητήματα κοινωνικής πολιτικής*, τόμ. Α', σ.σ. 11-19, Αθήνα: Διόνικος.
- Σακελλαρόπουλος, Θ., (2004), *Συμμετοχικές Διαδικασίες και Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο: Η Ανοικτή Μέθοδος Συντονισμού*, Αθήνα: ΙΣΤΑΜΕ.